

Conflicterende identiteiten?

Katholieke emancipatie en het proces van natievorming in Nijmegen (1830-1895)

Daan Könings

Bachelorscriptie

Begeleider Dr. Marij Leenders

Aantal woorden: 9909

15-6-2023

Afbeelding 1: Intocht koningin Emma en prinses Wilhelmina in Nijmegen 1 juli 1890

Inhoudsopgave

Inleiding	Pagina 3
Methode en bronnen	Pagina 9
Hoofdstuk 1: De Belgische Opstand en de invloed op natievorming	Pagina 11
Hoofdstuk 2: Emancipatie en ultramontanisme	Pagina 18
Hoofdstuk 3: toenemende verzuiling en nationalisme	Pagina 23
Conclusie	Pagina 28
Bibliografie	Pagina 31
Secundaire literatuur	Pagina 31
Bronnenlijst	Pagina 32
Afbeelding	Pagina 32

Inleiding

In 1872 riep de Nijmeegse katholiek dr. Jan Berend op om de nationale herdenking van 300 jaar slag bij Den Briel vooral niet te vieren. Volgens hem was dit een protestants feest dat katholieken niet hoorden te vieren.¹ Hij onderbouwde dit door te stellen dat de katholieken de moord op de Martelaren van Gorcum nog niet vergeten waren. Dit voorbeeld illustreert hoe katholieken zich in de negentiende eeuw soms moeilijk wisten te verhouden tot de nieuwgevormde natiestaat. De katholieken waren binnen deze natie getalsmatig in de minderheid en al waren katholieken weliswaar op papier gelijkgesteld, in de praktijk bleef het katholieke volksdeel tot ver in de negentiende eeuw achtergesteld.² Dit resulteerde soms in gespannen momenten en dit was ook het geval in Nijmegen.

De negentiende eeuw is door een aantal historici beschreven als de eeuw van het nationalisme.³ Binnen de geschiedwetenschap wordt deze eeuw gepresenteerd als een eeuw met een aantal invloedrijke moderniseringsprocessen. Op politiek gebied wordt het proces van natievorming gezien als een van de belangrijkste moderniseringsprocessen.⁴ Als logisch gevolg van deze ontwikkelingen wordt de natiestaat gezien. Hierbij loert het gevaar dat historici te veel oog hebben voor een finalistische geschiedschrijving, waarbij de natiestaat als een onvermijdelijk eindstation wordt gezien. Echter, zien we dat meerdere historici al wijzen op het feit dat dit proces in Nederland vele belemmeringen kende en dat de natiestaat voor inwoners van het huidige grondgebied van Nederland aan het begin van de negentiende eeuw geen vanzelfsprekend referentiekader was, laat staan dat zij hier nationale gevoelens bij hadden.⁵

Het ontstaan van de moderne natiestaat is volgens de sociaaldemografen Hans Knippenberg en Ben de Pater het gevolg van de processen van staatsvorming en natievorming. Onder staatsvorming verstaan zij de gebeurtenissen die precies te herleiden zijn in wet- en regelgeving en het trekken van grenzen. Met natievorming bedoelen deze auteurs

¹ Anton van de Sande, 'De kerk in het midden' In: Jan Brabers eds., *Nijmegen: Geschiedenis van de oudste stad van Nederland deel 3 negentiende en twintigste eeuw* (Nijmegen 2005), 141.

² Piet de Rooy, *Republiek van rivaliteiten: Nederland sinds 1813* (Amsterdam 2005), 26.

³ Niek van Sas, *De metamorfose van Nederland: Van oude orde naar moderniteit 1750-1900* (Amsterdam 2005), 524.

⁴ Hans Knippenburg en Ben De Pater, *De Eenwording Van Nederland: Schaalvergroting En Integratie Sinds 1800* (Nijmegen 1990), 10.

⁵ De Rooy, *Republiek van rivaliteiten: Nederland sinds 1813*, 12.

een proces van emotionele eenwording van voorheen gescheiden groepen.⁶ Een voorbeeld van staatsvorming is volgens deze auteurs dat de staat steeds meer wetten en verplichtingen oplegt in alle uithoeken van het grondgebied. Natievorming is een complexer proces, omdat er hier minder concrete gebeurtenissen aan te wijzen zijn. De auteurs geven aan dat natievorming op sociaal-cultureel gebied een toenemende betrokkenheid van burgers en een groeiende identificatie met de nationale staat betekent.⁷ Politieke historici hebben deze tweedeling grotendeels overgenomen, maar hebben hier wel een aantal andere accenten gelegd. Anne Petersson bouwt hierop voort en ziet deze processen als enerzijds ‘harde’ staatkundige eenwording en anderzijds als zachte culturele eenwording.⁸ Niek van Sas schrijft dat de twee bovengenoemde ontwikkelingen niet los van elkaar gezien kunnen worden.⁹ Aanvullend beredeneert Van Sas dat binnen het proces van zachte natievorming ook een onderscheid te maken valt tussen natievorming van bovenaf en van onderop.¹⁰ Hierbij is er volgens hem sprake van natievorming van bovenaf als het initiatief van de bestuurlijke elite komt en van onderop als het initiatief van burgers komt.

In het historisch onderzoek naar natievorming staat doorgaans het culturele aspect centraal. Dit staat in lijn met een lange denktraditie, blijkt uit het werk van de negentiende-eeuwse Franse filosoof Ernest Renan. Hij ziet een natie in zijn geheel voornamelijk als een sociaal-culturele eenheid die bijeen wordt gehouden door een gedeelde geschiedenis, waarbij de gezamenlijke herinnering aan het verleden belangrijk is.¹¹ Volgens Petersson is er in het historisch onderzoek altijd veel aandacht geweest voor de culturele natievorming van bovenop.¹² Voorbeelden van culturele natievorming van bovenop uitten zich volgens haar in: een gedeelde geschiedschrijving, feestdagen, letterkunde en in het genre van de historieschilderkunst.¹³ Concrete voorbeelden van culturele natievorming in Nederland uitten zich volgens Petersson in de verhalen over de Nederlandse opstand, de strijd tegen het water en in waardering voor het koningshuis.

Veel van de bovengenoemde elementen waren in het negentiende-eeuws Nederland problematisch, omdat Nederland in de woorden van historicus Piet de Rooy een verdeelde

⁶ Knippenburg en De Pater, *De Eenwording Van Nederland: Schaalvergroting En Integratie Sinds 1800* 20.

⁷ Ibidem, 14.

⁸ Anne Petersson, *Eigenwijs vaderland: populair nationalisme in negentiende-eeuws Amsterdam* (Amsterdam 2017), 11.

⁹ Van Sas, *De metamorfose van Nederland: Van oude orde naar moderniteit 1750-1900*, 24.

¹⁰ Ibidem, 526.

¹¹ De Rooy, *Republiek van rivaliteiten: Nederland sinds 1813*, 13.

¹² Petersson, *Eigenwijs vaderland: populair nationalisme in negentiende-eeuws Amsterdam*, 11.

¹³ Ibidem, 8.

natie was. Dit kwam volgens hem onder andere door de katholieken die al sinds het ontstaan van de Republiek een achtergestelde positie hadden, daarnaast voelden veel inwoners van Nederland zich voornamelijk verbonden met hun stad of regio.¹⁴ In het proces van natievorming zijn er zodoende duidelijke *pushfactoren* te herkennen in de vorm van nationalisme, maar ook tegenwerkende krachten waaronder het katholicisme en de sterke regionale en stedelijke identiteiten die bestonden in Nederland.¹⁵

Het katholieke volksdeel van Nederland is zodoende in de historiografie door sommige historici gezien als een van de belemmerende krachten voor het proces van natievorming. Dit wordt duidelijk als we kijken naar de provincies Limburg en Brabant, die zich duidelijk afzetten tegen Holland en een sterke regionale focus hadden.¹⁶ Limburg wilde zelfs de weg van België bewandelen en zich afscheiden van Nederland. Dit was deels te verklaren door de achtergestelde positie die deze regio's hadden ten tijde van de Republiek, maar vooral religie speelde hierbij een belangrijke rol. Voor veel mensen was religie in deze periode namelijk het allerbelangrijkst en zeker belangrijker dan politiek.¹⁷

Daarentegen zijn lang niet alle historici het erover eens dat het katholieke volksdeel een belemmering was in het proces van natievorming. Zo beweert Van Sas dat binnen het moderne onderzoek naar natievorming er al sprake was van het besef van een meerstemmig vaderland.¹⁸ Hij stelt dat de complexiteit van loyaliteiten geen obstakel is in dit proces, deze gesplitste identiteit laat volgens hem slechts zien dat het een natie, net zoals andere naties, van gemengde gevoelens was.¹⁹ Naast Van Sas stelt ook Peter Raedts dat de betrokkenheid van katholieken bij de eigen groep de betrokkenheid bij de natie niet uitsluit.²⁰ Uit de literatuur blijkt zodoende dat er een debat is over de vraag of de katholieken een belemmerende factor waren in het proces van natievorming.

De katholieken hadden in de negentiende eeuw lange tijd een achtergestelde positie in Nederland. Hoewel katholieken officieel sinds het einde van de achttiende eeuw vrijheid van godsdienst hadden werden openbare functies aanvankelijk toch amper opengesteld voor niet-

¹⁴ De Rooy, *Republiek van rivaliteiten: Nederland sinds 1813*, 25.

¹⁵ Knippenburg en De Pater, *De Eenwording Van Nederland: Schaalvergroting En Integratie Sinds 1800* 28. en De Rooy, *Republiek van rivaliteiten: Nederland sinds 1813*, 12. over stedelijke identiteit en Carlo van der Borgt en Amanda Hermans, *Constructie van het eigene: culturele vormen van regionale identiteit in Nederland* (Amsterdam 1996), 2.

¹⁶ De Rooy, *Republiek van rivaliteiten: Nederland sinds 1813*, 24.

¹⁷ Ibidem, 25.

¹⁸ Van Sas, *De metamorfose van Nederland: Van oude orde naar moderniteit 1750-1900*, 523.

¹⁹ Ibidem, 533.

²⁰ Henk te Velde en Hans Verhage, *De eenheid en de delen: zuilvorming, onderwijs en natievorming in Nederland 1850-1900* (Amsterdam 1996), 7.

protestanten. Volgens Raedts resulteerde dit er echter niet in dat de katholieken zich in het openbaar gingen verenigen aan het begin van de negentiende eeuw.²¹ Dit kwam enerzijds doordat de katholieken nog geen zelfbewuste groep waren, omdat ze in het verleden relatief vrij hun geloof konden uitoefenen en weinig collectief leed hebben ervaren.²² Anderzijds kwam dit volgens Theoloog Erik Sengers doordat de kerkleiding een pragmatische houding aannam, omdat zij geen spanningen wilde veroorzaken waardoor de nieuw verworven rechten in gevaar konden komen.²³

Desalniettemin betoogt Sengers dat er in het midden van de eeuw een meer deviante katholieke beweging op gang kwam, wat resulteerde in toenemende spanningen.²⁴ Hiervoor waren volgens hem een drietal ontwikkelingen van belang. Ten eerste was het een reactie op de protestanten die zich bedreigd voelden hun bevoorrechte positie kwijt te raken.²⁵ De protestanten probeerden hun grip op de staat te versterken door zich het nationale verhaal toe te eigenen en door de katholieken als staatsgevaarlijk af te schilderen.²⁶ Ten tweede gebeurde dit doordat Rome meer wereldlijke macht wilde vergaren, wat resulteerde in het bisschoppelijk herstel. Ten derde kwam dit ook voort uit Nederlandse initiatieven om als katholiek volksdeel meer gemobiliseerd te raken.²⁷ Het ultramontanisme speelde hierbij een belangrijke rol. Dit was een katholieke stroming die stond voor meer macht voor de paus en deze stroming streefde naar onafhankelijkheid van kerk en staat.²⁸ Niet het hele katholieke volksdeel stond hierachter, maar zij wist wel een toenemende groep te mobiliseren in Nederland.²⁹ Kortom de katholieken kenden in deze periode twee ontwikkelingen. Enerzijds een pragmatische ontwikkeling wat de kerkleiding aanhing, anderzijds een meer deviante ontwikkeling waar een groep uit voortkwam die conflict zocht.

Het katholieke volksdeel emancipeerde zich in het midden van de negentiende eeuw in toenemende mate en ontwikkelde zich tot een zelfbewuste gemeenschap. Volgens Anton van de Sande durfde de kerk in het midden van de eeuw steeds zelfbewuster naar buiten te treden,

²¹ Te Velde en Verhage, *De eenheid en de delen: zuilvorming, onderwijs en natievorming in Nederland 1850-1900*, 31.

²² De Rooy, *Republiek van rivaliteiten: Nederland sinds 1813*, 27.

²³ Erik Sengers, *Al zijn we katholiek, wij zijn Nederlander: Opkomst en verval van de katholieke kerk in Nederland sinds 1795 vanuit rational-choice perspectief* (Delft 2003), 67.

²⁴ Ibidem, 76.

²⁵ Ibidem, 76.

²⁶ De Rooy, *Republiek van rivaliteiten: Nederland sinds 1813*, 26.

²⁷ Sengers, *Al zijn we katholiek, wij zijn Nederlander: Opkomst en verval van de katholieke kerk in Nederland sinds 1795 vanuit rational-choice perspectief*, 76.

²⁸ Ibidem, 78.

²⁹ Ibidem, 80.

wat leidde tot het op gang komen van het ‘rijke roomse leven’. Hierbij hielden katholieken bijvoorbeeld weer processies, wat tot conflicten leidde.³⁰ Daarnaast werden er steeds meer katholieke instellingen opgericht, variërend van onderwijs tot zorg.³¹ Ook nieuw deze periode waren de katholieke kranten, die een belangrijke rol speelden in de emancipatie en mobilisatie van het katholieke volksdeel. Enerzijds werd er in deze kranten conflict gezocht, maar anderzijds werden er ook pogingen gedaan om het katholieke volksdeel te integreren binnen de Nederlandse samenleving.³²

De katholieken ondernamen ook op andere vlakken acties om zich te emanciperen binnen de Nederlandse natie. Een belangrijk voorbeeld hiervan is de geschiedschrijving van de katholieke Willem Nuyens. Nuyens kwam met een alternatief op de ‘ontstaansmythe’ van Nederland. De katholieken konden zich de opstand tegen Spanje namelijk moeilijk eigen maken.³³ Nuyens legde de nadruk van de Nederlandse geschiedenis op de middeleeuwse geschiedenis van Nederland, toen Nederland nog katholiek was. Dit is volgens Raedts een voorbeeld van hoe de katholieken zich als minderheidsgroep vanuit een eigen identiteit proberen te emanciperen binnen het groter geheel.³⁴ Tot 1870 resulteerde deze katholieke emancipatie in een relatief gematigde deviante groep, na 1870 veranderde dit en werd de opmaat gemaakt naar de verzuiling.³⁵ Een voorbeeld hiervan is dat het katholieken min of meer verboden werd om lid te worden van organisaties buiten hun eigen sociale, politieke en culturele kring. Dit leidde tot het ontstaan van een eigen subcultuur en een gespannen relatie met andere wereldse zaken en groepen.³⁶

Nijmegen vormt een opmerkelijke casus, omdat ondanks de meerderheid van de bevolking katholiek was, de protestanten aan het begin van de eeuw de dominante posities in het stadsbestuur in handen hadden.³⁷ Overeenkomstig met de landelijke trend kwamen in Nijmegen de katholieken aanvankelijk tot ver in de negentiende eeuw niet in beweging, maar

³⁰ Van de Sande, ‘De kerk in het midden’, 141.

³¹ Sengers, *Al zijn we katholiek, wij zijn Nederlander: Opkomst en verval van de katholieke kerk in Nederland sinds 1795 vanuit rational-choice perspectief*, 84.

³² Peter Raedts, ‘Katholieken op zoek naar een Nederlandse identiteit 1814-1898’ in: *BMGN-Low Countries historical review* 107.4 (Amsterdam 1992), 716.

³³ *Ibidem*, 716. En Albert Van der Zeijden, A., *Katholieke identiteit en historisch bewustzijn: W.J.F. Nuyens (1823-1894) en zijn nationale geschiedschrijving* (Hilversum 2002), 21.

³⁴ *Ibidem*, 725.

³⁵ Sengers, *Al zijn we katholiek, wij zijn Nederlander: Opkomst en verval van de katholieke kerk in Nederland sinds 1795 vanuit rational-choice perspectief*, 86.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ Ekkers en Ganzevles, ‘ruimte en bevolking’ In: Jan Brabers eds., *Nijmegen: Geschiedenis van de oudste stad van Nederland deel 3 negentiende en twintigste eeuw* (Nijmegen 2005), 16.

dit veranderde halverwege de negentiende eeuw.³⁸ De katholieken begonnen zich zelfbewuster op te stellen en richtten eigen organisaties op.³⁹ Dit resulteerde in nieuwe instituten zoals De Gelderlander en een ultramontaanse kiesvereniging recht en billijkheid voor allen.⁴⁰ Het proces van katholieke emancipatie vond zodoende ook plaats in Nijmegen en resulteerde in een zelfbewustere groep, die zich incidenteel kon afzetten tegen de nationale identiteit.⁴¹

De Nijmeegse casus wijkt zowel af van Hollandse steden, die als de norm gezien kunnen worden in het proces van natievorming, als van de Brabantse en Limburgse steden die vooral als tegenhanger van deze norm gezien kunnen worden. Dit is te verklaren door de geografische ligging van Nijmegen, zo is deze stad voor noordelijke Nederlanders de zuidelijkste stad en voor zuidelijke Nederlanders de noordelijkste stad. Ook intern was Nijmegen een verdeelde stad, Nijmegen was namelijk niet simpelweg te categoriseren als een katholieke of protestantse stad. Qua inwonersaantal was de stad katholiek, maar de politieke macht lag aanvankelijk bij het protestantse volksdeel. Daarnaast maakte deze stad in de negentiende eeuw zelf een transformatie door onder invloed van de katholieke emancipatie, waardoor de machtsverhoudingen begonnen te schuiven. In Nijmegen waren bovendien de ingrediënten aanwezig die volgens sommige historici het proces van natievorming tegenhielden. Zoals de katholieke emancipatie en het nationalistische geschiedverhaal dat moeilijk past op de geschiedenis van de stad. In de historiografie over natievorming is voornamelijk vooral gekeken naar grote landelijke ontwikkelingen. Het is daarom interessant om te analyseren hoe de ontwikkelingen rondom natievorming verliepen in Nijmegen, omdat Nijmegen een afwijkende casus was.

De onderzoeksvraag die in dit onderzoek centraal staat is: Hoe verhield het proces van katholieke emancipatie zich tot het proces van natievorming in Nijmegen in de periode 1830-1895? Dit onderzoek is een aanvulling op de historiografie over natievorming in Nederland, waarbij er een debat is over de vraag of de katholieken als een belemmerende factor gezien kunnen worden binnen dit proces. In dit onderzoek wordt dit geanalyseerd door het schetsen van een ontwikkeling door de eeuw heen. Dit wordt gedaan door het analyseren van drie sleutelmomenten in de processen van natievorming en katholieke emancipatie. Deze momenten zijn: de periode na het uitbreken van de Belgische Opstand, de periode na het

³⁸ Van de Sande, 'De kerk in het midden', 141.

³⁹ Ibidem, 141.

⁴⁰ Van de Sande, 'De kerk in het midden', 146.

⁴¹ Ibidem, 145.

Bisschoppelijk herstel en het ontstaan van de verzuiling aan het einde van de eeuw. Uit de literatuur blijkt dat deze periodes momenten waren waarbij de processen culturele natievorming en katholieke emancipatie schuurden met elkaar. Juist dit soort momenten van conflict zijn interessant, omdat hierbij de spanningen tussen beide ontwikkelingen zichtbaar werden.

Methode en bronnen

In dit onderzoek wordt gekeken naar hoe de processen van natievorming en katholieke emancipatie verliepen in Nijmegen. De methode die hiervoor gebruikt wordt is het analyseren van kranten. Stephan Vella heeft een aantal richtlijnen gegeven voor het analyseren van kranten als historische bron. Volgens Vella zijn er drie verschillende aspecten waar een krantenartikel op geanalyseerd kan worden namelijk: de achtergrond van de krant, het soort artikel en interne kritiek.⁴² Aan de hand van deze aspecten wordt In dit onderzoek eerst gekeken naar wat de (politieke) achtergrond van de twee kranten is. In de analyse worden de artikelen inhoudelijk geanalyseerd op afwijkende woorden, concepten, toon en het beoogde publiek.⁴³

In dit onderzoek worden twee Nijmeegse kranten geanalyseerd, namelijk de Provinciale Geldersche en Nijmeegsche Courant en de Gelderlander. De PGNC was tot halverwege de negentiende eeuw de enige Nijmeegse krant en werd gezien als de spreekbuis van de protestantse elite.⁴⁴ De PGNC bestond voornamelijk uit officiële mededelingen van het gemeentebestuur, gevolgd door een bondige verslaggeving van (inter)nationale en regionale gebeurtenissen. Pas in 1848 werd de Gelderlander opgericht, deze krant was opgericht als katholieke krant en heeft zodoende een sterk katholiek karakter.⁴⁵ Deze krant speelde een belangrijke rol in de emancipatie van de Nijmeegse katholieken.⁴⁶ In deze krant werd bijvoorbeeld onder de redactie van de katholiek Jan Berends fel van leer getrokken tegen de achtergestelde positie van de katholieken.⁴⁷ Verder was er in de Gelderlander, in tegenstelling

⁴² Stephan Vella, 'Newspapers' in: M. Dobson en B. Ziemann, *Reading primary sources. The interpretation of texts from nineteenth and twentieth century history* (Londen 2020), 225-227.

⁴³ Ibidem, 227.

⁴⁴ Van de Sande, 'Het gedrukte woord', In: Jan Brabers eds., *Nijmegen: Geschiedenis van de oudste stad van Nederland deel 3 negentiende en twintigste eeuw* (Nijmegen 2005), 160.

⁴⁵ Nel Nabuurs, 'De macht van het getal: naar een katholiek evenwicht', In: Jan Brabers eds., *Nijmegen: Geschiedenis van de oudste stad van Nederland deel 3 negentiende en twintigste eeuw* (Nijmegen 2005), 232.

⁴⁶ Nel Nabuurs, 'De macht van het getal: naar een katholiek evenwicht', 232.

⁴⁷ Ibidem, 233.

tot de PGNC, veel ruimte voor redactioneel commentaar en ingezonden stukken. De Gelderlander kenmerkte zich door een uitgesproken ultramontaans karakter en in deze krant werd gepleit voor katholieke isolationisme.⁴⁸ Als gevolg daarvan was de Gelderlander gedurende de negentiende eeuw niet zonder controverse en sommige katholieken uit de bovenlaag vonden de polemieken te fel. Desondanks groeide de Gelderlander naarmate de eeuw vorderde uit tot de stem van de Nijmeegse katholieken.⁴⁹ Hoewel niet alle katholieken achter de Gelderlander stonden, biedt deze bron wel inzicht in de opvattingen van een aanzienlijk deel van de katholieke bevolking.

Een belangrijke beperking van de bronnen is dat er voor de eerste periode van dit onderzoek geen katholieke krant beschikbaar is, wat het lastig maakt om een goed beeld te krijgen van de positie van de katholieke bevolking in deze periode. Voor de eerste periode van dit onderzoek wordt alleen gebruik gemaakt van de PGNC om hiermee inzicht te krijgen in de ontwikkelingen rondom het proces van natievorming in Nijmegen. Daarnaast wordt in deze periode duidelijk wat de positie van de Nijmeegse katholieken was, voordat de katholieke emancipatie in volle gang was. Dit verandert in de tweede periode met de oprichting van de Gelderlander, waardoor er een duidelijk beeld van de katholieke emancipatie verkregen kan worden. In de tweede periode worden beide kranten met elkaar vergeleken, hiermee wordt onderzocht of de denkbeelden van de katholieken over natievorming afwijkend waren. In de derde periode van dit onderzoek wordt uitsluitend gebruik gemaakt van de Gelderlander. Deze keuze is gemaakt omdat in deze periode geanalyseerd wordt hoe katholieken zich verhouden tot het proces van natievorming wanneer ze als groep verenigd zijn binnen hun eigen zuil. Hierdoor ligt de nadruk van het onderzoek in deze periode op het interne perspectief van de katholieken met betrekking tot natievorming.

De zoekmethoden die in dit onderzoek worden gebruikt, zijn het zoeken op trefwoorden en het zoeken op datums van belangrijke gebeurtenissen, zoals beschreven in de literatuur. Qua trefwoorden is er gezocht op woorden die met het proces van culturele natievorming te maken hebben. Daarnaast is gezocht op datums die verband houden met belangrijke gebeurtenissen rondom beide processen, zoals het overlijden van de koning of het uitbreken van de Belgische Opstand. De gevonden artikelen worden vervolgens geanalyseerd om inzicht te krijgen in de houding van Nijmeegse katholieken ten opzichte van het proces van natievorming. De analyse omvat de *close reading* van artikelen, waarbij tussen de regels

⁴⁸ Nel Nabuurs, 'De macht van het getal: naar een katholiek evenwicht', 233.

⁴⁹ Van de Sande, 'De kerk in het midden', 149.

door gekeken wordt of er woorden zijn die een mening verraden. Hierdoor kan worden bepaald of de toon van de artikelen positief of negatief is ten opzichte van het proces van natievorming.

Dit onderzoek kent een chronologische hoofstukindeling. Dit betreft de periode na de Belgische Opstand (1830-1833), de periode na het bisschoppelijk herstel (1858-1873) en in het laatste hoofdstuk wordt gekeken naar het einde van de negentiende eeuw waarin de katholieken zich verenigd hadden op diverse gebieden, zoals bijvoorbeeld in politieke partijen (1890-1895).

Hoofdstuk 1: De Belgische Opstand en de invloed op natievorming

De Belgische Opstand was een belangrijke gebeurtenis in het proces van natievorming, want het resulteerde in Nederland over het algemeen in een golf van nationalisme.⁵⁰ Het besef kwam dat het ‘noorden’ met elkaar verder moest, en de Nederlanders trokken over het algemeen eensgezind op tegen de Belgen.⁵¹ Ondanks dat koos het katholieke Limburg aanvankelijk de kant van België en bestond er ook een angst voor wat er in het katholieke Brabant ging gebeuren.⁵² Hieruit blijkt dat er in deze periode conflicten zichtbaar werden met betrekking tot het proces van natievorming.

Volgens sommige historici is in deze periode over het algemeen grootschalige antinationale onrust uitgebleven in Nijmegen.⁵³ Daarentegen beweren Knippenburg en De Pater dat er wel antinationale gezindte was in Nijmegen, dit blijkt volgens hun uit de mislukte rekrutering van de schutterij in 1831. Een van de redenen voor het mislukken van de rekrutering was volgens deze auteurs het katholicisme in Nijmegen.⁵⁴ Daarnaast waren er volgens Knippenburg en De Pater nog andere motieven om niet in het leger te treden zoals de slechte staat van het leger en het regionalisme in het Rijk van Nijmegen, dat zich nog sterk verbonden voelde met de Duitse landen.⁵⁵ Nel Nabuurs daarentegen ziet de oorzaak in het feit dat de Nijmeegse dienstplichtigen, buiten de stad in dienst moesten treden, dit in tegenstelling tot dienstplichtigen uit naburige dorpen zoals Ubbergen, waar ze gewoon in het dorp in dienst

⁵⁰ Knippenburg en De Pater, *De Eenwording Van Nederland: Schaalvergroting En Integratie Sinds 1800*, 19.

⁵¹ Ibidem, 24 en 44.

⁵² De Rooy, *Republiek van rivaliteiten: Nederland sinds 1813*, 24.

⁵³ Paul Klep, sociale ontwikkelingen, In: Jan Brabers eds., *Nijmegen: Geschiedenis van de oudste stad van Nederland deel 3 negentiende en twintigste eeuw* (Nijmegen 2005), 112.

⁵⁴ Knippenburg en De Pater, *De Eenwording Van Nederland: Schaalvergroting En Integratie Sinds 1800*, 29 en 30.

⁵⁵ Ibidem, 30.

konden.⁵⁶ Volgens Nabuurs hebben de katholieken in deze periode geen ‘onvaderlands’ verdrag vertoond. Het is echter opvallend dat deze onrust, naast Nijmegen, slechts in enkele andere katholieke steden en gebieden heeft plaatsgevonden.⁵⁷ Over de rol van de katholieken is er zodoende een debat zichtbaar in de literatuur.

Verder wordt uit de literatuur duidelijk dat er in Nijmegen een angst bestond voor antinationale gezindte.⁵⁸ Deze angst hing samen met de omvangrijke katholieke bevolking in Nijmegen. De Nijmeegse katholieken hadden in deze periode een achtergestelde positie, want ondanks dat de katholieken een meerderheid vormden in Nijmegen hadden de protestanten bijna het hele stadsbestuur in handen.⁵⁹ Bovendien waren de katholieken destijds ook sociaaleconomisch achtergesteld.⁶⁰ Desondanks verliep het tussen beide groepen in deze periode relatief vredig in Nijmegen. De protestanten probeerden de katholieken niet te provoceren en de katholieken beschouwden de protestantse heerschappij als iets vanzelfsprekends.⁶¹

In deze periode bevond de katholieke emancipatie zich nog in een vroeg stadium. Zo hadden de katholieken nog geen eigen krant, waardoor de enige krant in Nijmegen, de PGNC, van protestantse signatuur was. Deze krant fungeerde als de spreekbuis van de protestantse elite, wat het lastig maakt om in dit hoofdstuk uitspraken te doen over de katholieke bevolking van Nijmegen. Desalniettemin biedt deze periode interessante inzichten in de situatie van Nijmegen vóórdat de katholieke emancipatie in volle gang was.

De protestants bestuurlijke elite in Nijmegen was bang voor onrust in de stad na het uitbreken van de Belgische Opstand. Dit blijkt uit het feit dat de kermis op 3 september afgelast werd, een aantal dagen na het uitbreken van de Belgische Opstand.⁶² Officieel heeft de Nijmeegse gemeenteraad het afgelast, omdat er weinig verzoeken waren van kooplieden en kramers en het daardoor niet de moeite waard was om te organiseren.⁶³ Echter, is het aannemelijk dat het uitbreken van de Belgische Opstand de ware toedracht was. Aangezien de burgemeester en wethouder een dag voor het uitbreken van de opstand, op 24 augustus, nog hadden

⁵⁶ Nel Nabuurs, ‘De macht van het getal: naar een katholiek evenwicht’, 231.

⁵⁷ Knippenburg en De Pater, *De Eenwording Van Nederland: Schaalvergroting En Integratie Sinds 1800*, 29-30.

⁵⁸ Paul Klep, *sociale ontwikkelingen*, 112.

⁵⁹ Van de Sande, ‘De kerk in het midden’, 140.

⁶⁰ Nel Nabuurs, ‘De macht van het getal: naar een katholiek evenwicht’, 229.

⁶¹ Van de Sande, ‘De kerk in het midden’, 140-141.

⁶² ‘Mededeling’, *Provinciale Geldersche en Nijmeegsche Courant* (3 september 1830).

⁶³ *Ibidem*.

aangekondigd dat de kermis op 13 september zou beginnen.⁶⁴ Een mogelijke verklaring hiervoor zou kunnen zijn dat kermissen algemeen bekend stonden als volksfeesten waarbij er regelmatig oproer tegen de autoriteiten kon uitbreken. Uiteindelijk zal de kermis jarenlang niet plaatsvinden in Nijmegen, omdat de autoriteiten bang waren dat er onrust kon ontstaan. Pas na de officiële herkenning van België in 1839 maakte de kermis haar rentree in Nijmegen.⁶⁵

De Nijmeegse protestantse krant de PGNC probeerde de onrust rondom het begin van Belgische Opstand te temperen. Hieruit blijkt wederom dat er een angst bestond dat het onrustig zou kunnen worden in Nijmegen. De PGNC schrijft pas na zes dagen over de zogenoemde ‘onlusten’ in Brussel. De krant meldt dat er al langer geruchten gingen dat het in Brussel in navolging van Parijs onrustig is geweest en deze vrees is volgens de krant verwezenlijkt.⁶⁶ De krant probeert door het benoemen van Parijs de opstand in een bredere revolutionaire golf te plaatsen. Verder is het opvallend dat de PGNC de motieven van de opstandelingen niet vermeldt, wel schrijft de krant dat het hoogst opmerkelijk is dat bij het uitbreken van de opstand de oude Brabantse vlag gehesen werd door de opstandelingen.⁶⁷ In de weken hierna blijft deze krant de opstand nuanceren. De krant schrijft dat de rust snel is wedergekeerd en dat het normale leven weer op gang is gekomen in België.⁶⁸ Verder citeert de krant uit pro-Nederlandse berichten uit België, en schrijven ze voornamelijk over Belgische steden waar het rustig is.⁶⁹ Uit deze bevindingen kan geconcludeerd worden dat de redactie bewust de keuze gemaakt heeft om de opstand te nuanceren. Dit blijkt bijvoorbeeld uit het feit dat er pas later geschreven wordt over de opstand en dat de motieven van de opstandelingen vrijwel onbenoemd blijven.

Uit de berichtgeving van de PGNC blijkt dat deze krant nationaal betrokken is, zo schrijft deze krant bijvoorbeeld negatief over de Belgische Opstandelingen. Dit blijkt uit het gebruik van woorden die een negatieve connotatie hebben. Als de krant schrijft over de opstand hebben ze het bijvoorbeeld over buitensporigheden of onlusten.⁷⁰ De krant gebruikt negatieve termen voor de opstandelingen, zo worden de woorden grauw, plundersers en dieven gebruikt. Deze negatieve *frames* worden bijvoorbeeld gebruikt als er gerapporteerd

⁶⁴ ‘Bekendmaking’, *PGNC* (24 augustus 1830).

⁶⁵ ‘Bekendmaking’, *PGNC* (15 augustus 1834). en ‘bekendmaking’ *PGNC* (19 juni 1839).

⁶⁶ Nieuwsbericht zonder titel, *PGNC* (31 augustus 1830).

⁶⁷ *Ibidem*.

⁶⁸ Nieuwsbericht zonder titel, *PGNC* (3 september 1830).

⁶⁹ Nieuwsbericht zonder titel, *PGNC* (7 september 1830). en ‘Nieuwsbericht zonder titel’, *PGNC* (10 september 1830).

⁷⁰ Nieuwsbericht zonder tite’, *PGNC* (31 augustus 1830).

wordt over de opstandelingen in Brussel. Volgens de krant is het grauw de baas in Brussel en degene die fatsoenlijk zijn lijden hieronder.⁷¹ De PGNC construeert op deze manier een beeld van de opstand, waarbij enkel het grauw en criminelen achter deze opstand staan en iedereen die weldenkend is eronder gebukt gaat. Door deze berichtgeving wordt duidelijk dat deze krant negatief tegen de aanhangers van de opstand staat en dit ook wil uitdragen aan hun lezers.

Op deze manier draagt de PGNC bij aan het proces van natievorming. Dit komt met name tot uiting in de berichtgeving over het koningshuis. Een voorbeeld hiervan is dat de koning in de krant wordt aangesproken als ‘onze geliefde en geëerbiedigde koning’. De krant bericht positief over gebeurtenissen rondom de koning. Dit blijkt bijvoorbeeld uit de berichtgeving over een bezoek van de koning aan Breda. In het verslag schrijft de krant dat het gejuich zo luidt was dat de koning niet eens met de burgemeester kon praten.⁷² Een ander voorbeeld is dat wanneer er bericht wordt over een buitengewone Staten-Generaal, de krant vermeldt dat er zelden zoveel vaderlandsliefde zichtbaar is geweest.⁷³ Uit deze berichtgeving blijkt dat de PGNC zich verbonden voelt met het koningshuis en dit was een belangrijke uiting van het proces van natievorming in Nederland.

In de berichtgeving over de vorderingen van het Nederlandse leger, vertoont de PGNC eveneens nationalistische retoriek. De maanden na het begin van de opstand schrijft de krant op meelevende en vaderlandslievende toon over de gebeurtenissen op het slagveld.⁷⁴ Een voorbeeld hiervan is de berichtgeving rondom de actie van kapitein Jan van Speijk die zichzelf en een aantal Belgische aanvallers opblies toen zijn schip overmeesterd werd, waardoor het schip niet buitgemaakt werd.⁷⁵ Hij werd in de PGNC als een martelaar voor het vaderland geëerd, dit maakt duidelijk dat de PGNC een bijdrage had in het bevorderen van de nationalistische retoriek rondom Van Speijk. Uit de bovengenoemde voorbeelden kan geconcludeerd worden dat de PGNC bijdraagt aan het nationale narratief en hiermee ook aan het proces van natievorming.

De PGNC creëert het beeld dat er in Nijmegen volop meegeleefd wordt met de strijd tegen de opstandelingen. Zo meldt deze krant dat er in Nijmegen vrijwillig geld en goederen

⁷¹ Nieuwsbericht zonder titel, *PGNC* (7 september 1830). En Nieuwsbericht zonder titel, *PGNC* 21/91830.

⁷² *Ibidem*.

⁷³ Nieuwsbericht zonder titel, *PGNC* (14 september 1830).

⁷⁴ Nieuwsbericht zonder titel, *PGNC* (5 oktober 1830).

⁷⁵ Nieuwsbericht zonder titel, *PGNC* (11 februari 1831).

gedoneerd werden aan het leger.⁷⁶ Daarnaast hadden volgens de PGNC 383 mannen zich vrijwillig gemeld om te vechten.⁷⁷ Ook schrijft de krant over nationalistische uitingen in Nijmegen. Een voorbeeld hiervan is dat toen er een groep schutters in de stad ingekwartierd werd het volkslied gezongen werd, op de Grote Markt, gevolgd door een luidruchtig ‘leve de koning en oranje boven’.⁷⁸ Daarnaast meldt de PGNC dat de burgemeester en wethouders een collecte in de stad hadden georganiseerd voor het nationale monument voor Van Speijk, volgens de krant was hier goed gehoor aangegeven.⁷⁹ Bij een boekwinkel in Nijmegen konden zelfs portretten van de ‘held’ worden gekocht.⁸⁰ Hieruit kan geconcludeerd worden dat er een zekere mate van nationalisme aanwezig was onder een deel van de Nijmeegse bevolking.

Daarentegen zijn er ook signalen dat er andere sentimenten speelden in Nijmegen. Op 14 januari 1831 wordt namelijk het nieuws gemeld dat in het district het Rijk van Nijmegen de meeste schutters in dienst van de schutterij zichzelf niet gemeld hebben.⁸¹ De PGNC schrijft dat ze dit nieuws om ‘bijzondere redenen’ hebben achtergehouden, maar ze kunnen niet langer meer zwijgen, zo schrijven ze. Ze publiceren een bericht van de gouverneur van Gelderland, die meldt dat er in Gelderland over het algemeen net zoals in de overige noordelijke gewesten goed gehoor is gegeven aan de oproep om in dienst van de schutterij te treden. Hiermee hebben Gelderlanders, volgens het betoog van de gouverneur, hun gehechtheid aan de koning en vaderlandsliefde tentoongesteld. Toch is er volgens hem in deze omgeving door te veel mensen geweigerd om in dienst van de schutterij te treden.⁸² De gouverneur vermeldt daarnaast ook dat hij niet terugdeinst om strikte maatregelen te nemen om potentieel geweld met geweld te beantwoorden. Volgens de krant zijn een aantal dagen later in en rondom Nijmegen al marcherende soldaten gezien om de boodschap van de gouverneur kracht bij te zetten.⁸³ Dat er in Nijmegen weinig animo was om te gaan vechten tegen de opstandelingen lijkt een duidelijke aanwijzing dat Nijmegen minder nationaal gezind is dan de PGNC schetst. Bovendien verbindt de gouverneur het in dienst treden aan vaderlandsliefde en gehechtheid aan de koning, schijnbaar was dit in Nijmegen minder

⁷⁶ Nieuwsbericht zonder titel, *PGNC* (22 oktober 1830). en ‘Nieuwsbericht zonder titel’, *PGNC* (21 december 1830).

⁷⁷ Nieuwsbericht zonder titel, *PGNC* (15 oktober 1830).

⁷⁸ Nieuwsbericht zonder titel, *PGNC* (5 november 1830).

⁷⁹ ‘Mededeling’ *PGNC* (22 maart 1831).

⁸⁰ Advertentie *PGNC* (22 maart 1831).

⁸¹ Nieuwsbericht zonder titel, *PGNC* (14 januari 1831).

⁸² *Ibidem*.

⁸³ Nieuwsbericht zonder titel, *PGNC* (18 januari 1831).

aanwezig. Dit is een signaal dat de ‘vaderlandsliefde’ in Nijmegen minder was dan in andere Gelderse en Nederlandse steden.

Opvallend is dat een aantal dagen later op 21 januari Nijmegen in een staat van beleg wordt verklaard.⁸⁴ Naast Nijmegen werden ook Breda, Berg op Zoom, Willemstad, Den Bosch en Grave in staat van beleg verklaard. Een aantal dagen later werd dit gerespecteerd, in de PGNC, en werd het een staat van oorlog genoemd, maar dit lijkt vooral een kwestie van terminologie.⁸⁵ De officiële toedracht voor de staat van beleg was dat dit strategische steden waren om het noorden te beschermen tegen het opstandige zuiden.⁸⁶ Dit was niet geheel onlogisch, aangezien Nijmegen feitelijk een soort grensstad geworden was, omdat Limburg de kant van België gekozen had. Het is wel opvallend dat dit zo kort na de berisping van de gouverneur plaatsvindt, wellicht dat het uitroepen van de staat van beleg daarom ook te maken had met de lage rekrutering voor de schutterij in de stad Nijmegen. Mocht dat de ware toedracht zijn voor het uitroepen van de staat van beleg is het interessant dat het allemaal steden waren met een grote katholieke bevolking.

Als dat de reden was voor het uitroepen van de staat van beleg kan op basis hiervan geconcludeerd worden dat de katholieken de oorzaak waren van de mislukte rekrutering. Echter, is het slechts speculeren dat dit de onderliggende reden was, omdat er niks bekend is over wat de achtergrond was van de schutters die zich niet gemeld hadden en wat hun motieven waren. Daarnaast was de lage rekrutering van de schutters ook niet de officiële toedracht voor het staat van beleg. De enige aanwijzing hiervoor is dat het allemaal steden waren met een omvangrijke katholieke bevolking, maar het waren eveneens allemaal strategische steden. Daarnaast waren er volgens Knippenburg en De Pater nog andere motieven om niet in het leger te treden zoals de slechte staat van het leger en het regionalisme in het Rijk van Nijmegen dat zich ook nog sterk verbonden voelde met de Duitse landen.⁸⁷ Hierdoor kan er niet geconcludeerd worden dat enkel de katholieken verantwoordelijk waren voor de lage rekrutering in Nijmegen. Desalniettemin is het een sterk signaal dat de nationale gevoelens in Nijmegen minder sterk waren dan in andere steden.

Op basis van de berichtgeving van de PGNC is het lastig te stellen dat de lage rekrutering te wijten is aan het katholieke volksdeel van Nijmegen. De PGNC berichtte in de eerste maanden na de Belgische Opstand namelijk geen enkele keer over katholieke onrust in

⁸⁴ ‘Bekendmaking’ PGNC (21 januari 1831).

⁸⁵ Nieuwsbericht zonder titel, PGNC (15 maart 1831).

⁸⁶ Ibidem.

⁸⁷ Knippenburg en De Pater, *De Eenwording Van Nederland: Schaalvergroting En Integratie Sinds 1800*, 30.

Nijmegen. Verder is het opvallend dat de Belgische Opstand überhaupt niet gekoppeld werd aan katholieken. Terwijl de Belgische Opstandelingen de achtergestelde positie van de katholieken wel degelijk als reden zagen om in opstand te komen.⁸⁸ Wellicht deed de krant dit om de Nijmeegse katholieken niet tegen de borst te stoten of op ideeën te brengen. Bovendien bericht de PGNC naast het bericht over de lage rekrutering niet over antinationale onrust in de stad Nijmegen. Echter, kon dit ook komen doordat de PGNC terughoudend schreef over antinationale onrust en soms ook bewust dingen achterhield. Dit blijkt uit de berichtgeving over de Belgische Opstand, waarbij er terughoudend geschreven werd en uit de berichten over de lage rekrutering in Nijmegen. Over de rekrutering schreef de krant namelijk zelf dat ze het bewust achtergehouden hadden. Desalniettemin ligt het voor de hand dat als er net zoals deze grootschalige gebeurtenis een andere grootschalige gebeurtenis was geweest, waarbij er grote antinationale onrust was ontstaan in Nijmegen, de PGNC hier uiteindelijk wel over moest schrijven.

Geconcludeerd kan worden dat over het algemeen grootschalige antinationale gezindheid is uitgebleven in Nijmegen, ondanks dat hier wel een angst voor bestond. De angst voor onrust wordt duidelijk uit de terughoudende berichtgeving van de PGNC en het verbieden van de kermis. De PGNC draagt bij aan het proces van natievorming door nationalistisch te rapporteren over de vorderingen van het leger en de koning. Daarnaast draagt de krant bij aan natievorming door de katholieken niet te beledigen of te beschuldigen. De PGNC schetst het beeld dat er in deze periode een nationale gezindte zichtbaar was in Nijmegen. Desalniettemin zijn er ook redenen om aan te nemen dat er in Nijmegen juist minder nationale gezindheid was. Dit blijkt voornamelijk uit de dienstweigering van Nijmeegse schutters. Waardoor geconcludeerd kan worden dat er in Nijmegen ten opzichte van andere steden minder enthousiasme was voor de nationale zaak. Knippenberg en De Pater wijten dit deels aan het katholicisme. Echter, is het op basis van de PGNC lastig om deze bewering te ondersteunen.

Hoofdstuk 2: Emancipatie en ultramontanisme

⁸⁸ James Kennedy, *Een beknopte geschiedenis van Nederland* (amsterdam 2017), 248.

Uit de literatuur blijkt dat de katholieken zich in het midden van de negentiende eeuw begonnen te emanciperen als groep. Dit uitte zich in katholieke kiesverenigingen, organisaties en kranten. Katholieken gingen zich steeds zelfbewuster opstellen en het ‘rijke Roomse leven’ kwam opgang. Rond deze tijd kwam er door de komst van de ultramontaanse stroming ook een meer deviante katholieke beweging. Door het ultramontanisme werd de loyaliteit van katholieken aan de natie ter discussie gesteld. Katholieken kregen het verwijt dat ze niet loyaal aan het land zouden zijn, omdat ze ook de paus als een wereldlijke leider zagen. Deze spanningen uitte zich landelijk rondom het bisschoppelijk herstel in 1853, waarbij er een vloed van onrust door het land ging.

In Nijmegen is het in de periode rondom het bisschoppelijk herstel relatief rustig gebleven,⁸⁹ maar de ultramontaanse beweging heeft de jaren daarna wel stevig voet aan de grond gekregen in Nijmegen. In Nijmegen werkten de katholieke politici vóór de jaren 1850 nog nauw samen met de protestantse elite, omdat ze dezelfde belangen nastreefden.⁹⁰ Dit veranderde in de periode 1850-1870, omdat er een meer deviante groep katholieke politici opstond. Dit uitte zich bijvoorbeeld in de komst van de katholieke krant *De Gelderlander*, waarvan de redacteur dr. Jan Berends een ultramontaanse achtergrond had. Dat een deel van de katholieke bevolking een meer deviant karakter had gekregen werd zichtbaar in Nijmegen, waar het onrustig was rondom 1 april 1872 toen de slag om Den Briel groots herdacht werd. Sommige katholieken wilden dit feest niet vieren en lieten dit ook duidelijk merken. Rondom dit feest werden de bestaande spanningen tussen het proces van natievorming en de katholieke emancipatie zichtbaar in Nijmegen.

De Gelderlander bevordert de katholieke emancipatie en is hier tevens het product van. Door de komst van deze Krant hadden de Nijmeegse katholieken een alternatief voor de protestantse PGNC, *De Gelderlander* werpt zich op als spreekbuis voor de katholieken. Dit blijkt uit het feit dat *De Gelderlander* de achtergestelde positie van de Katholieken in Nederland op politiek gebied bekritiseert. Zo betoogt de krant in een redactioneel commentaar dat twee vijfde van de bevolking de constitutionele rechten ontzegd worden en hiermee wordt de grondwet genegeerd stellen zij.⁹¹ Toch richt de kritiek van de krant zich niet op de natie,

⁸⁹ Van de Sande, ‘De protestanten van publieke naar geprivatiseerde kerk’, 141.

⁹⁰ Nel Nabuurs, ‘De macht van het getal: naar een katholiek evenwicht’, 229.

⁹¹ Redactioneel commentaar ‘Het genot der constitutionele regten en vrijheden’, *de Gelderlander* (31 januari 1858).

maar vooral op de protestantse machthebbers die de staatskunde niet zouden respecteren. Zo schrijft de krant dat ondanks een ‘schone’ grondwet, goede staatskunde en gelijke rechten voor katholieken een schrijnende onderdrukking in stand wordt gehouden.⁹² Naast deze lofzang op de staatskunde zet de krant nationale retoriek in om te emanciperen binnen de natie. Deze nationale retoriek komt naar voren in het volgende citaat: “ondanks alles zal de liefde tot de geboortegrond sterk blijven, maar liefde tot de personen die niet goed handelen laat zich niet dwingen.”⁹³ Hiermee maakt de Gelderlander duidelijk dat ze ontevreden zijn over de politieke representatie van het katholieke volksdeel, maar de nadruk van de kritiek richtte zich uitdrukkelijk niet op de natie. Uit dit voorbeeld blijkt dat de katholieken zich juist verhouden tot het proces van natievorming, omdat ze een positief beeld hebben van de natie. Bovendien gebruikt de Gelderlander nationale retoriek om te emanciperen binnen deze natie.

In de Gelderlander worden de beschuldigingen dat ultramontaanse katholieken geen trouwe Nederlanders zouden zijn weersproken. In deze tijd werden (ultramontaanse) katholieken beschuldigd van een loyaliteitsprobleem, omdat ze ook trouw moesten zijn aan de paus. Volgens een redactioneel commentaar van de Gelderlander is dit bedacht door protestanten die de katholieken willen buitensluiten uit het bestuur.⁹⁴ Ze weerleggen de beschuldiging, dat de katholieken enkel de paus als hun vorst erkennen. De krant stelt namelijk dat het beminnen en gehoorzamen van de paus katholieken niet in het minste ontslaat van de plichten aan koning Willem III en het vaderland.⁹⁵ Volgens de krant schieten de katholieken daarin ook op geen enkele wijze tekort. Dit is een voorbeeld van hoe de katholieke emancipatie bijdraagt aan natievorming. De katholieken willen namelijk laten zien dat ze goede Nederlanders zijn, hierbij gebruiken ze retoriek die past bij het proces van natievorming, waardoor ze in hun poging om geaccepteerd te raken eveneens een bijdrage leveren aan het proces van natievorming.

Toch is de loyaliteit van de Nijmeegse katholieken aan de paus opvallend. Een voorbeeld hiervan is dat, voor het 25-jarige jubelfeest van paus Pius IX, in de Gelderlander een aankondiging staat dat het feest ‘van de heilige held en de enige vorst’ gevierd wordt op 16 juni 1871.⁹⁶ De typering enige vorst kan geïnterpreteerd worden als conflicterend met het proces van natievorming, want dit conflicteert met de Nederlandse koning. Volgens een

⁹² Redactioneel commentaar ‘Het genot der constitutionele regten en vrijheden’, *de Gelderlander* (31 januari 1858).

⁹³ Ibidem.

⁹⁴ Redactioneel commentaar ‘verdraagzaamheid’, *de Gelderlander* (21 februari 1858).

⁹⁵ Ingezonden stuk ‘De bekleeding van staatsambten’, *de Gelderlander* (4 maart 1858).

⁹⁶ Redactioneel commentaar ‘Het jubelfeest van onzen paus 16 juni’, *de Gelderlander* (30 april 1871).

verslag van de Gelderlander was dit bovendien het grootste feest ooit en verliep het in alle deftigheid en orde.⁹⁷ Wederom is dit een uitspraak die op gespannen voet staat met het proces van natievorming, omdat er in de jaren hiervoor ook feesten voor de Nederlandse koning waren die volgens deze bewering minder mooi geweest zouden zijn. De PGNC komt met een andere lezing en stelt hiertegenover dat het enkel rustig is verlopen door het werk van de politie, hierdoor hebben er volgens deze krant geen noemenswaardige ongeregelheden plaatsgevonden.⁹⁸ De PGNC hecht geen waarde aan het feest en vermeldt alleen dat een deel van de Nijmeegse katholieken het gevierd heeft.⁹⁹ Volgens de Gelderlander daarentegen was de hele stad versierd met de kleuren van de pauselijke staat, Nijmegen deed volgens deze krant haar naam als katholieke stad eer aan.¹⁰⁰ Doordat dit feest zo groots gevierd werd, kan beweerd worden dat de katholieken een dubbelle identiteit hadden.

Dat er in Nijmegen een spanning bestond tussen de katholieke emancipatie en het proces van natievorming blijkt uit de onrust rondom de herdenking van 300 jaar inname van Den Briel. Deze dag zou een nationale feestdag moeten worden die door heel Nederland groots gevierd zal worden. Echter, waren sommige katholieken niet van plan om dit feest te vieren. In de Gelderlander werd vooraf in een redactioneel commentaar al beargumenteerd dat het feest niet door katholieken gevierd zou moeten worden, omdat je hiermee volgens de krant naast de overwinning op de Spanjaarden ook het begin van de onderdrukking van de katholieken viert.¹⁰¹ Bovendien wordt er een opiniestuk geplaatst waarin alle Nederlandse katholieken opgeroepen worden om het feest niet te vieren omdat het volgens dit opiniestuk misbruikt wordt als demonstratie tegen het 'pausdom'.¹⁰² Hieruit blijkt de moeilijke verhouding van de katholieken met de ontstaansgeschiedenis van Nederland. Uit de Gelderlander wordt duidelijk dat de katholieken, voornamelijk religieuze problemen met dit feest hadden. Zo werd er geschreven dat als het nationale feest niet vermengd was geraakt met het godsdienstige, katholieken het zeker hadden willen vieren.¹⁰³ Een gedeelde geschiedenis is een belangrijk onderdeel van het proces van natievorming, desalniettemin blijkt dat een deel van de katholieken zich om religieuze redenen niet erkennen in dit deel van natievorming.

⁹⁷ Nieuwsbericht zonder titel, *de Gelderlander* (18 juni 1871). en Redactioneel commentaar 'Piusfeest te Nijmegen', *de Gelderlander* (22 juni 1871).

⁹⁸ Nieuwsbericht zonder titel, *PGNC* (23 juni 1871).

⁹⁹ *Ibidem*.

¹⁰⁰ Redactioneel commentaar 'Piusfeest te Nijmegen', *de Gelderlander* (22 juni 1871).

¹⁰¹ Redactioneel commentaar 'Feest van 1 april', *de Gelderlander* (10 maart 1872).

¹⁰² Overgenomen opiniestuk uit de *Bien public*, *de Gelderlander* (31 maart 1872).

¹⁰³ *Ibidem*.

De PGNC doet een poging om de katholieken te betrekken bij het proces van natievorming, maar de vraag is of ze dit echt menen of dat ze het alleen doen om de katholieken in een slecht daglicht te plaatsen. Zo besteedt de PGNC aandacht aan een oud-pastoor die katholieken juist oproept om het feest te vieren, omdat er ook katholieken vermoordt zijn in de Nederlandse opstand, door de Spanjaarden.¹⁰⁴ De PGNC ziet de feestdag, in tegenstelling tot de Gelderlander, als een uiting van vaderlandsliefde en liefde aan het koningshuis. Doordat de katholieken en protestanten een tegenovergesteld gevoel hadden bij het feest is er ook een religieuze spanning ontstaan in Nijmegen, waarbij katholieken het feest niet willen vieren en protestanten het wel degelijk als een belangrijk feest zien. Dit kan geïnterpreteerd worden als nadelig voor het proces van natievorming, omdat in het proces van natievorming een gedeelde geschiedenis centraal staat en dat is hier niet het geval.

Deze spanningen resulteerden in onrust op meerdere plekken in Nijmegen. De grootste onrust vindt plaats in de dagen voor het feest. In de stad waren op meerdere plekken ruiten ingegooid, waaronder bij een boekhandelaar waar een afbeelding van de koning stond. Daarnaast waren katholieke en protestantse jongeren met elkaar op de vuist gegaan. De Gelderlander zegt dat het slechts belhamels waren die uitgedaagd waren door protestantse jongeren.¹⁰⁵ De Gelderlander probeert het op deze manier te *framen* als kleine plagerijtjes. Desalniettemin was er zelfs in de landelijke media-aandacht voor de gebeurtenissen in Nijmegen.

Daarom ligt het voor de hand dat het niet allen wat groepjes kinderen waren die ruzie met elkaar hadden.¹⁰⁶ De Gelderlander schrijft dat de nationale kranten deze gebeurtenissen alleen misbruiken om de onrust nog verder op te hitsen. Bovendien beschuldigen ze het ‘Leugen-handelsblad’ van het aanzetten tot een ‘antikatholieke passie’. De Gelderlander geeft toe dat het onrustig is geweest in Nijmegen, maar dit is allemaal uitgedaagd volgens deze krant. Zo beweert de krant dat de katholieken beledigd werden op dat wat voor hen het allerheiligst was. Volgens de Gelderlander werden er op katholieke kerken in Nijmegen namelijk bordjes geplakt met de tekst “te huur voor 1 april”, daarnaast werd ook de paus beledigt.¹⁰⁷ Zodoende is het conflict naast dat het een botsing was met het proces van natievorming ook uitgegroeid tot een conflict tussen katholieken en protestanten. Voor

¹⁰⁴ Mededeling ‘verschijning woord aan alle roomsch-katholieken van Nederland’, *PGNC* (24 maart 1872).

¹⁰⁵ Redactioneel commentaar zonder titel, *de Gelderlander* (4 april 1872).

¹⁰⁶ *Ibidem*.

¹⁰⁷ *Ibidem*.

katholieken lijkt het op basis van de Gelderlander in de eerste plaats vooral een religieus conflict, in plaats van een antinationaal conflict.

In de dagen na het feest doet de Gelderlander verwoede pogingen om de gebeurtenissen te nuanceren en daarnaast wil de krant duidelijk maken dat de onrust niet kwam doordat de katholieken een afkeer tegen de natie hebben. Zo schrijft de Gelderlander dat er niks klopt van de bewering dat de katholieke jongeren een ruit hadden ingegooid die oranje versierd was.¹⁰⁸ De ruit werd volgens de krant ingegooid, omdat het een protestantse slager was geweest die de katholieke jongeren had uitgedaagd. Daarnaast komt de Gelderlander met een tamelijk bizarre theorie over waarom de ruit bij de boekhandelaar met het portret van de koning was ingegooid. De krant schrijft dat hier antikatholieke boeken verkocht werden, zodoende had de boekhandelaar het zelf uitgelokt. Opvallend is dat de krant hierna beweerd dat de daders niet bekend zijn en het wellicht juist pro-protestanten konden zijn om zo de grote militaire macht op 1 april te rechtvaardigen.¹⁰⁹ Dit is een tamelijk paradoxale verklaring want de Gelderlander stelt eerst dat het uitgelokt is, maar schuift daarna alsnog de schuld af. Het is bovendien pikant te noemen dat De Gelderlander in de slachtofferrol kruipt en andere kranten de schuld geeft, terwijl de krant zelf een groot aandeel hebben in het sentiment tegen dit feest. Dit alles past in de lijn met hoe de katholieken zich willen presenteren als goede vaderlanders, daardoor deed de Gelderlander pogingen om de onrust te nuanceren.

De Gelderlander wilde aantonen dat de reden waarom ze tegen dit feest waren zeker géén antinationale sentimenten waren. De katholieken waren volgens de Gelderlander namelijk ook vaderlandsgezind alleen liepen katholieken er volgens de krant op 1 april niet mee te koop.¹¹⁰ Daarnaast schrijft de Gelderlander dat het Oranjefeest in Nijmegen een aantal jaren geleden door ‘roomsch en onroomsch’ groots is gevierd en dat bij dit feest door iedereen volop oranjegezindte tentoon is gesteld.¹¹¹ Kortom uit de berichtgeving van de Gelderlander kan opgemaakt worden dat het voornaamste probleem wat, een deel van, de katholieken met dit feest hadden, het feit was dat het feest volgens hun religieus gemaakt was. Ondanks dat dit de spanningen rondom het proces van natievorming blootlegt, is het geen afwijzing van het proces van natievorming in zijn geheel. De Gelderlander doet namelijk rondom dit feest

¹⁰⁸ Redactioneel commentaar zonder titel, *de Gelderlander* (4 april 1872).

¹⁰⁹ Ibidem.

¹¹⁰ Redactioneel commentaar ‘Twee feestverslagen’, *de Gelderlander* (7 april 1872).

¹¹¹ Ibidem.

verwoede pogingen om te laten zien dat katholieken vaderlandslievend zijn en hiermee draagt het bij aan het proces van natievorming.

De katholieke emancipatie botste in deze periode enerzijds met het proces van natievorming, maar anderzijds zijn er ook signalen dat de Nijmeegse katholieken zich juist emancipeerden binnen de natie. De Katholieken waren ontevreden met hun positie binnen de staat, maar hierbij bekritiseerden de katholieken niet de natie. Daarentegen probeerde katholieken juist te laten zien dat ze zich verbonden voelden met de natie, om zo meer geaccepteerd te raken. Een voorbeeld hiervan is dat de Gelderlander de beschuldigingen, dat de katholieken niet loyaal aan de natie zouden, weerlegd met retoriek die past binnen het proces van natievorming. Hiermee draagt de krant bij aan het proces van natievorming. Toch blijkt uit de onrust in Nijmegen rondom de herdenking van den Briel dat er ook sprake was van een botsing met het proces van natievorming. Hierbij is wel de nuance dat het vooral om religieuze redenen ging, waarom katholieken dit feest niet wilden vieren en niet om nationale redenen. Kortom uit deze periode blijkt dat de emancipatie van de katholieken in Nijmegen zich soms op gespannen voet met het proces van natievorming kon bevinden, maar dat het elkaar niet uit hoeft te sluiten.

Hoofdstuk 3: toenemende verzuiling en nationalisme

Aan het einde van de negentiende eeuw was in Nederland het proces van natievorming vergevorderd, want de natie was voor bijna iedereen een vanzelfsprekendheid geworden.¹¹² Daarnaast zijn volgens Van Sas de laatste jaren van de negentiende eeuw interessant, omdat er in deze periode spanningen zichtbaar werden tussen de natie als ‘nieuwe kerk’ en de religieuze heropleving.¹¹³ Dit uitte zich volgens hem onder andere in de schoolstrijd en de verzuiling. Op het eerste gezicht lijken dit de ingrediënten voor antinationale spanningen, maar het tegendeel is waar volgens Van Sas. Volgens deze auteur droeg dit juist bij aan een breed gedragen golf van nationalisme. Knippenburg sluit zich hierbij aan en ziet de schoolstrijd als onderdeel van de verzuiling, ook als iets wat bijdroeg aan het proces van natievorming.¹¹⁴ Wel legde volgens Van Sas deze periode bloot dat men meerdere identiteiten

¹¹² Te Velde en Verhage, *De eenheid en de delen: zuilvorming, onderwijs en natievorming in Nederland 1850-1900*, 16.

¹¹³ Van Sas, *De metamorfose van Nederland: Van oude orde naar moderniteit 1750-1900*, 532.

¹¹⁴ Nel Nabuurs, ‘De macht van het getal: naar een katholiek evenwicht’, 240.

had, maar hieruit bleek ook dat dit geen bedreiging voor de natie hoefde te vormen.¹¹⁵ Raedts onderschrijft deze analyse, hij stelt dat de verzuiling de Nederlandse vorm van natievorming is.¹¹⁶

In deze periode is de katholieke emancipatie grotendeels voltooid. Zo telde de Nijmeegse gemeenteraad vanaf 1891 zestien katholieke vertegenwoordigers van de in totaal drieëntwintig beschikbare ‘zetels’.¹¹⁷ Daarnaast hadden katholieken in Nijmegen zich inmiddels in allerlei katholieke verenigingen verenigt. Hieruit kan geconcludeerd worden dat de verzuiling steeds zichtbaarder werd in Nijmegen. In de literatuur wordt er niet ingegaan op hoe de verzuiling in Nijmegen zich verhield tot het proces van natievorming. Daarom wordt in dit hoofdstuk gekeken naar hoe deze processen zich tot elkaar verhielden als beide processen zich in een vergevorderd stadium bevinden.

In de Gelderlander wordt duidelijk dat de katholieken zich verbonden voelden met de natie, dit wordt bijvoorbeeld duidelijk uit de berichtgeving rondom het koninklijk huis. Zo bleek uit de berichtgeving van de Gelderlander dat Nijmegenaren massaal toegestroomd waren toen Koningin Emma en Prinses Wilhelmina de stad bezochten in 1890. Volgens deze krant was het wel iets minder mooi dan men zich had voorgesteld, maar dat kwam door de regen en de strenge regels van de burgemeester die had besloten om geen sierbogen toe te staan.¹¹⁸ Echter, lag het volgens de krant zeker niet aan de Nijmegenaren die juichten het koninklijk bezoek luidkeels toe en waren enorm enthousiast. Dat de katholieken achter het koningshuis stonden, wordt bovendien duidelijk als koning Willem III overlijdt in 1890. In de Gelderlander wordt hier veel aandacht aan besteedt. De krant roemt hem, omdat hij altijd boven de partijen stond. Daardoor werd hij volgens de krant door het hele volk bemind.¹¹⁹ Het koninklijk huis is een belangrijk onderdeel van het proces van natievorming. Dat Nijmeegse katholieken achter het koninklijk huis staan, is zodoende een belangrijke aanwijzing dat het proces van natievorming geslaagd is onder katholieken.

Dat het proces van natievorming onder Nijmeegse katholieken geslaagd is blijkt eveneens uit andere artikelen van de Gelderlander. Zo werd er een gedicht over het vaderland

¹¹⁵ Van Sas, *De metamorfose van Nederland: Van oude orde naar moderniteit 1750-1900*, 533.

¹¹⁶ Te Velde en Verhage, *De eenheid en de delen: zuilvorming, onderwijs en natievorming in Nederland 1850-1900*, 3.

¹¹⁷ Hans Knippenberg, ‘Nationale integratie en de ‘etnisering’ van katholieken en protestanten: de rol van onderwijs’, in: Te Velde en Verhage, *De eenheid en de delen: zuilvorming, onderwijs en natievorming in Nederland 1850-1900*, 178.

¹¹⁸ Nieuwsbericht ‘De feesten van 1 juli’, *de Gelderlander* (3 juli 1890).

¹¹⁹ Redactioneel commentaar zonder titel, *de Gelderlander* (25 november 1890).

gedeeld die aanvankelijk in een andere krant was gepubliceerd.¹²⁰ Daaruit blijkt dat de Gelderlander achter deze nationalistische boodschap staat. Het duidelijkste voorbeeld dat het proces van natievorming geslaagd is onder katholieken komt naar voren in een redactioneel commentaar van de Gelderlander. Hierin wordt ingegaan op de vraag wat is het vaderland, hierover schrijft de redactie het volgende: “Dat is niet een stuk gronds, (...) maar dat is die plek op aarde, welke wegens hare historie, hare overleveringen, hare stichtingen, haar eerbied voor godsdienst, zeden, wetenschap, en al wat groot en edel is, ons na aan het hart ligt”.¹²¹ Dit citaat brengt in feite het verschil in kaart tussen staats en natievorming. Waarbij de Gelderlander verder gaat dan staatsvorming, want het gaat de redactie niet alleen om de grond, maar om het gevoel wat men hierbij heeft. Op basis van dit citaat kan beweerd worden dat het proces van natievorming voltooid is in de Gelderlander en daarmee onder de katholieken, omdat dit hun voornaamste lezerspubliek was.

De toenemende verzuiling wordt zichtbaar in de Gelderlander. Dit blijkt bijvoorbeeld uit het feit dat de krant hun lezerspubliek oproept om op katholieke afgevaardigden te stemmen als er verkiezingen zijn.¹²² Daarnaast was de discussie over de financiering van bijzondere scholen een regelmatig terugkerend thema in de Gelderlander. Deze discussie was een belangrijk onderdeel van de verzuiling. De Gelderlander was een voorstander van gelijke financiering van bijzonder en openbaar onderwijs.¹²³ Hiermee bevorderde de Gelderlander de verzuiling. Dat deze krant de openbare school niet accepteert, kan geïnterpreteerd worden als conflicterend met het proces van natievorming. Echter, de Gelderlander ziet openbare scholen niet als een onderdeel van natievorming. Dit wordt duidelijk uit een redactioneel commentaar van de Gelderlander. Hierin schrijft de krant: “Tot het Nederlandschap behoort niet de uitgesproken vriendschap jegens de openbare school.”¹²⁴ Hierdoor kan beweerd worden dat de redactie van de krant de openbare school niet ziet als iets wat past bij het proces van natievorming ze vinden juist dat dit niet bij de natie past.

De Gelderlander lijkt soms in te gaan tegen het militarisme, dit is opvallend omdat het militarisme gezien kan worden als een uiting van nationalisme. De Gelderlander was in navolging van katholieke politici tegen de legerwet, waarbij een persoonlijke kazerneplicht

¹²⁰ Overgenomen gedicht uit ‘*Het Dagblad*’, *de Gelderlander* (21 december 1890).

¹²¹ Redactioneel commentaar ‘het ontwerp-schutterijwet’, *de Gelderlander* (8 september 1893).

¹²² Redactioneel ‘10 mei’, *De Gelderlander* (8 mei 1892).

¹²³ Verschillende redactionele commentaren van deze strekking bijvoorbeeld in: Redactioneel commentaar, *de Gelderlander* (12 april 1890) en Redactioneel commentaar, *de Gelderlander* (25 augustus 1892).

¹²⁴ Redactioneel commentaar ‘twee maten’, *De Gelderlander* (1 december 1895).

van 5 jaar verplicht werd gesteld.¹²⁵ Dit kan geïnterpreteerd worden als een aanwijzing dat katholieken minder met de natie betrokken zouden zijn, omdat militarisme in die tijd sterk verbonden was met nationalisme. Toch was de voornaamste reden van de Gelderlander om tegen deze wet te zijn een praktische reden. Zo schrijft de krant dat deze wet nadelig is voor de economie van het land en de carrière van de vaak nog minderjarige jongens.¹²⁶ Uit de berichtgeving blijkt niet dat de krant tegen het militaire instituut is. Bovendien was er onder Nijmeegse katholieken wel degelijk waardering voor het militaire instituut, dit blijkt uit het feit dat er in Nijmegen een Rooms katholieke militairen vereniging was opgericht. De Gelderlander schrijft dat het voor iedere Nijmeegse katholiek de moeite waard is om hun plechtigheden te bezoeken.¹²⁷ Deze vereniging is een goed voorbeeld van hoe de twee processen van katholieke emancipatie en natievorming naast elkaar kunnen bestaan en elkaar aanvullen.

Katholieken willen in deze periode duidelijk maken dat ze loyaal zijn aan de natie, dit doen ze door zich nationalistisch te uitten. In Nijmegen was er een Zouaven-broederschap opgericht, dit was een vereniging voor soldaten die gestreden hadden in het leger van de paus. In 1890 werd het vaandel van de vereniging ingewijd. Hierbij heeft een spreker van de gelegenheid gebruik gemaakt om te reageren op de bestaande kritiek dat zouaven niet trouw aan Nederland zouden zijn.¹²⁸ De spreker pareerde de kritiek, want de paus is volgens hem de vader voor katholieken, daarom moesten katholieken hem wel beschermen, maar een ‘goed zouaaf’ is tevens een strijder voor het vaderland. De spreker beweert daarnaast dat mocht het ooit zo ver komen dat de eer van Nederland of de vorst wordt aangetast, de Zouaven zullen strijden in de eerste gelederen.¹²⁹ Een aantal jaren later is er wederom een lezing bij deze vereniging. Bij deze lezing werd er wederom door een spreker beweerd dat er aan de vaderlandsliefde van de katholieken niks hapert. De spreker stelt zelfs dat als het eropaan kwam om goed en bloed te geven voor het vaderland de katholieken vooraanstonen.¹³⁰ De Katholieken willen zodoende duidelijk maken dat ze net zo vaderlandslievend waren als iedere Nederlander. Het is opvallend dat katholieken zo graag willen laten zien dat ze goede vaderlanders zijn, dit is te verklaren, omdat dit gebruikt kon worden om als katholieke groep

¹²⁵ Redactioneel commentaar, *de Gelderlander* (17 februari 1891).

¹²⁶ Redactioneel commentaar ‘eene wet op de minderjarigen’, *de Gelderlander* (25 februari 1891).

¹²⁷ Binnenlandse berichten, *de Gelderlander* (14 december 1890).

¹²⁸ Verslag van ‘De inwijding van het zouaven-broeders ‘Fidei et virtuti’ op zondag 20 november’, *de Gelderlander* (26 november 1890).

¹²⁹ Ibidem.

¹³⁰ Ibidem.

te emanciperen binnen de natie. De katholieken poetsten zo hun eigen reputatie op als goede vaderlanders en hoopten daarmee geaccepteerd te raken. Doordat katholieken hierbij nationale retoriek gebruikten, droegen ze bovendien bij aan het proces van natievorming.

Voor de Nijmeegse katholieken blijkt er geen loyaliteitsprobleem te zijn tussen het Nederlandse Koningshuis en de Paus. Dit blijkt uit een feestavond die georganiseerd werd ter ere van het 25-jarige jubileum van paus Leo XII. In de feestrede van pastoor Brouwers refereert hij aan de gehoorzaamheid van de katholieken aan het vaderland. In deze redevoering spreekt de pastoor, volgens de Gelderlander, de volgende woorden uit: “Indien (absurde vooronderstelling) een paus ons gebod de trouw aan het vorstenhuis van Oranje te breken, dan zou iedere katholieke Nederlander uitroepen: Ik gehoorzaam u niet.”¹³¹ Deze toespraak ‘ter verheerlijking van de moederkerk en vaderland’ ontving daverende toejuichingen volgens de Gelderlander.¹³² Als zelfs op een gelegenheid waarbij de paus gevierd werd, zo duidelijk stelling wordt genomen en dit enthousiast ontvangen wordt, kan hieruit geconcludeerd worden dat de katholieken zelf geen enkel loyaliteitsprobleem ervaren. Daardoor kan geconcludeerd worden dat Nijmeegse katholieken in deze periode loyaal waren aan de natie en het proces van natievorming geslaagd was onder de katholieke bevolking.

In deze periode zijn de processen van katholieke emancipatie en natievorming grotendeels afgerond in Nederland en dit werd ook duidelijk in Nijmegen. In de berichtgeving van de Gelderlander is veel nationalistische retoriek te zien in deze periode. Het koningshuis en de natie lijken geaccepteerd te zijn onder katholieken. Bovendien blijkt uit een redactioneel commentaar dat de redactie van de Gelderlander zelfs een gevoel heeft bij de natie, een duidelijk voorbeeld van natievorming. Hieruit kan geconcludeerd worden dat het proces van natievorming geslaagd is onder katholieken in Nijmegen. Als de Gelderlander, die in deze periode bekendstond als de spreekbuis van katholiek Nijmegen, zulke standpunten uit heeft dit namelijk ook een zeker draagvlak onder hun lezers de katholieke bevolking.

Daarnaast zien we dat in Nijmegen de katholieke emancipatie resulteerde in de beginnende verzuiling, maar we zien hierbij dat de verenigingen die hieruit ontstonden juist bijdragen aan een nationaal gevoel. Zo blijkt dat zelfs bij het zouaven broederschap hun loyaliteit volledig bij de natie ligt. Bovendien laten de katholieken zien dat er niet getwijfeld

¹³¹ Verslag van ‘De inwijding van het zouaven-broeders ‘Fidei et virtuti’ op zondag 20 november’, *de Gelderlander* (26 november 1890).

¹³² *Ibidem*.

hoeft te worden aan de loyaliteit van de katholieken aan het koningshuis. Hieruit blijkt dat in Nijmegen de verzuiling hand in hand kon gaan met het proces van natievorming. Bovendien kan juist worden betoogd dat het proces van de katholieke emancipatie het proces van natievorming versterkte, omdat de katholieken via nationale retoriek acceptatie binnen de natie wilden verkrijgen.

Conclusie

In dit onderzoek is gepoogd een antwoord te formuleren op de onderzoeksvraag: hoe verhiel het proces van katholieke emancipatie zich tot het proces van natievorming in Nijmegen in de periode 1830-1895? Het beantwoorden van deze vraag is gedaan aan de hand van het analyseren van twee Nijmeegse kranten, namelijk de PGNC en De Gelderlander. Op basis van deze analyse kan geconcludeerd worden dat beide processen zich naast elkaar konden ontwikkelen en elkaar versterkten. Desalniettemin konden deze ontwikkelingen ook botsen met elkaar, dit werd voornamelijk zichtbaar in de tweede periode van dit onderzoek. In deze periode werd duidelijk dat sommige katholieken zich niet konden verenigen met aspecten van natievorming. Echter, hield de katholieke emancipatie het proces van natievorming niet tegen en droeg hier zelfs aan bij. Zo blijkt uit het onderzoek dat katholieken willen laten zien dat ze goede vaderlanders zijn en een band hebben met de natie. Een reden hiervoor was dat katholieken beschuldigd werden van een dubbele loyaliteit en daardoor werden katholieken gezien als een bedreiging, door aan te tonen dat dit ongegrond was konden de katholieken als groep emanciperen binnen de natie. Doordat katholieken hierbij nationale retoriek vertoonden, heeft de katholieke emancipatie bijgedragen aan het proces van natievorming.

Na het uitbreken van de Belgische Opstand zijn er met betrekking tot het proces van natievorming wisselende signalen zichtbaar in Nijmegen. Enerzijds schetst de PGNC het beeld dat er volop nationalisme zichtbaar was in Nijmegen. Anderzijds waren er ook signalen dat er in deze stad minder nationale gevoelens waren dan in andere steden. Dit blijkt bijvoorbeeld uit de mislukte rekrutering van de schutterij. In deze periode was er sprake van angst voor antinationale onrust onder het protestantse stadsbestuur, omdat Nijmegen een omvangrijke katholieke bevolking kende die in deze periode een achtergestelde positie had. Desondanks kan uit de PGNC niet geconcludeerd worden dat de katholieke bevolking

antinationale gevoelens koesterden en hiermee het proces van natievorming tegenhield. Het is bovendien lastig om uitingen over de katholieken in deze periode te doen, omdat de katholieken zich nog niet konden uiten in een eigen krant.

Dit veranderde in de periode 1858-1873, toen de katholieke emancipatie op gang was gekomen. In Nijmegen resulteerde dit in de komst van een katholieke krant, de Gelderlander. De katholieken wilden emanciperen binnen de natie en om geaccepteerd te raken binnen de natie gebruikten zij nationale retoriek. In deze periode was er daarom regelmatig nationale retoriek zichtbaar in de Gelderlander. Daardoor droeg de katholieke emancipatie bij aan het proces van natievorming. Desalniettemin werden in deze periode ook spanningen zichtbaar tussen beide ontwikkelingen. Dit uitte zich voornamelijk rondom de herdenking van Den Briel. Deze herdenking is een duidelijk voorbeeld van natievorming, omdat hierbij een gemeenschappelijke geschiedenis gevierd werd. Rondom deze herdenking werd duidelijk dat sommige katholieken zich niet konden vinden in dit aspect van natievorming en de katholieken voelden zich zelfverzekerd genoeg om dit te uitten. Dit komt overeen met de visie van Sengers over katholieken in Nederland, waarin hij stelt dat katholieken in deze periode een devianter karakter vertoonden. In deze periode zien we enerzijds dat de katholieke emancipatie de natievorming versterkte, maar anderzijds waren er ook momenten waarop beide processen konden botsen met elkaar.

Aan het einde van de eeuw blijkt dat de katholieke emancipatie verenigbaar is met het proces van natievorming. Beide processen zijn in deze periode grotendeels voltooid. Dit blijkt uit het feit dat de katholieken eigen verenigingen hadden opgericht en politiek de macht hebben gegrepen in Nijmegen. De Nijmeegse katholieken zijn op deze manier steeds meer verzuild geraakt. Echter, uit dit zich in de Gelderlander en bij de katholieke verenigingen juist in uitingen van nationalisme, die horen bij het proces van natievorming. De katholieken tonen namelijk hun loyaliteit aan de natie, in de hoop zelf geaccepteerd te raken binnen de natie. Hiermee draagt de katholieke emancipatie bij aan het proces van natievorming. Dit komt overeen met de visie van Raedts en Van Sas, die stellen dat de katholieke emancipatie het proces van natievorming versterkt. Kortom in deze periode blijkt dat de katholieken willen laten zien dat ze emotioneel verbonden zijn met de natie, om zodoende zelf te emanciperen en hieruit kan geconcludeerd worden dat de katholieke emancipatie bijdraagt aan het proces van natievorming.

De keuze voor het gebruik van een bron, namelijk kranten, heeft wat beperkingen met zich meegebracht. Dit wordt vooral duidelijk in de eerste periode, waarin het lastig is om harde uitspraken te doen over het katholieke volksdeel. Echter, verandert dit met de komst

van de Gelderlander. Deze bron geeft inzicht in de denkbeelden van de katholieken. Voor aanvullend onderzoek is het daarom aan te bevelen om meerdere bronnen te gebruiken zoals raadsverslagen en interne stukken van verenigingen, daarnaast kan het interessant zijn om meerdere steden te vergelijken.

De belangrijkste bevinding uit dit onderzoek is dat de katholieke emancipatie het proces van natievorming versterkte in Nijmegen. Dit beeld komt naar voren uit de analyse van de ontwikkelingen rondom natievorming en katholieke emancipatie in de negentiende eeuw. In de jaren na 1830 werd duidelijk dat het uitbreken van de Belgische Opstand in Nijmegen enerzijds bijdroeg aan het proces van natievorming, maar anderzijds ook spanningen blootlegde, waaruit voorzichtig geconcludeerd kon worden dat Nijmegen minder nationaal gezind was dan andere Nederlandse steden. In het midden van de eeuw begonnen de Nijmeegse katholieken zich te emanciperen binnen de natie. Dit resulteerde eveneens in spanningen met het proces van natievorming. Echter, resulteerde dit ook in een bijdrage aan het proces van natievorming, omdat de katholieken nationale retoriek gingen gebruiken om te emanciperen. Aan het einde van de eeuw wordt duidelijk dat het proces van natievorming geslaagd is onder Nijmeegse katholieken bovendien blijkt dat de katholieke emancipatie bijdroeg aan het proces van natievorming. Binnen het historisch onderzoek is er een debat over de vraag of de katholieken een belemmerende factor waren binnen het proces van natievorming. Op basis van dit onderzoek kan worden beweerd dat het proces van katholieke emancipatie het proces van natievorming niet belemmerde, maar juist versterkte.

Bibliografie

Secundaire literatuur

Brabers, J., *Nijmegen: Geschiedenis van de oudste stad van Nederland deel 3 negentiende en twintigste eeuw* (Nijmegen 2005).

De Rooy, P., *Republiek van rivaliteiten: Nederland sinds 1813* (Amsterdam 2005).

Kennedy, J.C., *Een beknopte geschiedenis van Nederland* (amsterdam 2017).

Knippenberg, H., en De Pater B.C., *De Eenwording Van Nederland: Schaalvergroting En Integratie Sinds 1800* (Nijmegen 1990).

Petterson, A.F., *Eigenwijs vaderland: populair nationalisme in negentiende-eeuws Amsterdam* (Amsterdam 2017).

Sengers, E., *Al zijn we katholiek, wij zijn Nederlander: Opkomst en verval van de katholieke kerk in Nederland sinds 1795 vanuit rational-choice perspectief* (Delft 2003).

Raedts, P., 'Katholieken op zoek naar een Nederlandse identiteit 1814-1898' in: *BMGN-Low Countries historical review* 107.4 (Amsterdam 1992) 713-725.

Te Velde, H. en Verhage H., *De eenheid en de delen: zuilvorming, onderwijs en natievorming in Nederland 1850-1900* (Amsterdam 1996).

Van der Zeijden, A., *Katholieke identiteit en historisch bewustzijn: W.J.F. Nuyens (1823-1894) en zijn nationale geschiedschrijving* (Hilversum 2002).

Van der Borgt, C. en Hermans, A., *Constructie van het eigene: culturele vormen van regionale identiteit in Nederland* (Amsterdam 1996).

Van Sas, N.C.F., *De metamorfose van Nederland: Van oude orde naar moderniteit 1750-1900* (Amsterdam 2005).

Vella, S., 'Newspapers' in: M. Dobson en B. Ziemann, *Reading primary sources. The interpretation of texts from nineteenth and twentieth century history* (Londen 2020) 217-237.

Bronnenlijst

Regionaal Archief Nijmegen, De Gelderlander (digitaal raadpleegbaar op <https://studiezaal.nijmegen.nl/zoeken.php>).

Regionaal Archief Nijmegen, Provinciale Geldersche en Nijmeegsche Courant (digitaal raadpleegbaar op <https://studiezaal.nijmegen.nl/zoeken.php>).

Afbeelding

Fotocollectie Regionaal archief Nijmegen, De intocht van koningin Emma en prinses Wilhelmina, Documentnummer GN720 (1 juli 1890).